

Юрій Пілюков,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінального
права та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету,
провідний фахівець з наукової роботи
Тернопільського НДЕКЦ МВС України

СУЧАСНА СИСТЕМА ДЕРЖАВНИХ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ. ОКРЕМІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

Проаналізовано сучасний стан системи державних судово-експертних установ в Україні. Досліджено законодавчу та відомчу нормативно-правову базу суб'єктів судово-експертної діяльності. Висловлено окремі зауваження та пропозиції щодо основних напрямів удосконалення їх діяльності.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, судово-експертні установи, судова експертиза, судовий експерт, фахівець, методика дослідження, державна реєстрація, атестація.

Пілюков Ю.А.

Современная система государственных судебно-экспертных учреждений в Украине. Основные направления усовершенствования их деятельности.

Проанализировано современное состояние системы государственных судебно-экспертных учреждений в Украине. Исследовано законодательную и ведомственную нормативно-правовую базу субъектов судебно-экспертной деятельности. Высказаны отдельные замечания и предложения относительно основных направлений усовершенствования их деятельности.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность, судебно-экспертные учреждения, судебная экспертиза, судебный эксперт, специалист, методика исследования, государственная регистрация, аттестация.

Pilyukov Y.

Modern system of state forensic institutions in Ukraine. The basic directions of improvement of their activity.

The modern state of the system of state forensic institutions in Ukraine is analyzed. The legislative and departmental legal and regulatory framework of the subjects of forensic activity is investigated. Some comments and suggestions were made regarding the main directions for improving their activities.

Keywords: forensic activity, forensic institutions, forensic examination, forensic expert, expert, research method, state registration, attestation.

Постановка проблеми. Сьогодні активно відбувається процес реформування правоохоронної системи. Вимоги суспільства щодо активізації дій держави у боротьбі зі злочинністю і корупцією сприяли прийняттю низки нових законів у правоохоронній сфері.

Одночасно із правоохоронними органами змінюється система судово-експертних установ України, яка потребує впровадження у практичну діяльність нових ідей, інновацій, наукових розробок та сучасних методик експертних досліджень. Саме ці обставини зумовили вибір теми та обґрунтували її актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значну увагу проблемам удосконалення судово-експертної діяльності приділяли провідні науковці у галузі криміналістики та судової експертизи: П. Д. Біленчук, Л. М. Головченко, О. А. Грищенко, Н. І. Клименко, В. О. Комаха, В. К. Лисиченко, Н. Макаренко, П. І. Репешко, Г. А. Стрелець, М. Л. Цимбал, Л. Н. Чернобай, В. М. Чисніков, В. Ю. Шепітько, М. М. Шульга, М. Г. Щербаковський та ін.

З огляду на фундаментальні дослідження вчених автор вважає за доцільне проаналізувати сучасний стан системи судово-експертних установ в Україні та надати окремі пропозиції щодо можливості удосконалення їх діяльності.

Метою статті є дослідження сучасного стану системи судово-експертних установ в Україні та можливості її удосконалення для підвищення ефективності здійснення судово-експертної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Система судово-експертних установ в Україні визначена ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», прийнятому № 4038–ХІІ 25 лютого 1994 р., зі змінами № 1992–ІV від 9 вересня 2004 р. (далі – Закон) [1, 2].

Як вказано у Законі, система має відомчий поділ. Такі установи функціонують у системах Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства оборони, Служби безпеки та Державної прикордонної служби України.

Правову основу діяльності судово-експертних установ складають: Конституція України, законодавчі акти різних галузей права: Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України, Закон України «Про судову експертизу», відомчі накази, інструкції та міжнародні договори у сфері судово-експертної діяльності.

Перші судово-експертні установи в Україні з'явилися в системі Міністерства юстиції у 1913 р. і мали назву Кабінети науково-судової експертизи. У 1925 р. вони були перейменовані в Інститути науково-судової експертизи, а у 1944 р. – в Науково-дослідні інститути судових експертиз (далі НДІСЕ). Така назва установ залишилась і до сьогодні.

Сьогодні в Україні функціонує шість НДІСЕ: Дніпровський, Донецький (у зв'язку з частковою окупацією території Донецької області тимчасово перенесений у м. Слов'янськ), Київський, Львівський, Одеський, Харківський та Науково-дослідний центр судової експертизи з питань інтелектуальної власності [3].

Основним відомчим нормативно-правовим документом, яким керуються НДІСЕ, є «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» та «Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень», затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5, зі змінами від 2004 р. № 144/5, 2005 р. № 59/5, 2006 р. № 126/5, 2008 р. № 1198/5, 2009 р. № 965/5, 2012 р. № 1950/5, 2015 р. № 1350/5, 2017 р. № 1420/5[4].

Управління системою НДІСЕ здійснює Департамент з питань судової роботи та банкрутства Міністерства юстиції України. При міністерстві створені міжвідомча Координаційна рада з проблем судової експертизи та Центральна експертно-кваліфікаційна комісія, а також Наукова консультативна та методична рада з проблем судової експертизи.

Судово-експертні установи Міністерства юстиції України забезпечують діяльність судів усіх рівнів, НАБУ, САП, слідчих органів МВС, СБУ, органів прокуратури, митних органів та інших установ. Поряд з виконанням широкого кола судових експертиз установи здійснюють наукове розроблення теоретичних та практичних засад судової експертизи, а також нових методик експертних досліджень, підготовку та атестацію судових експертів за напрямами досліджень.

Київський НДІСЕ (КНДІСЕ) є найбільшою судово-експертною установою Міністерства юстиції України. В його структурі функціонує п'ять багатопрофільних лабораторій та два відділи, що безпосередньо займаються провадженням судових експертиз. Зокрема, криміналістичних, інженерно-технічних, автотехнічних, психологічних, економічних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень, організації експертної діяльності, а також військових експертиз.

Крім криміналістичних експертиз, у КНДІСЕ проводяться економічні, автотехнічні, будівельно-технічні, товарознавчі, ґрунтознавчі, біологічні, матеріалів, речовин та виробів, фоноскопичні, комп'ютерно-технічні та телекомунікаційні, вибухотехнічні, лінгвістичні та писемного мовлення, визначення вартості робіт і нерухомого майна, землеустрою та оцінки земель, безпеки життєдіяльності, пожежно-технічні та електротехнічні, інженерно-екологічні, проектною документації у будівництві, якості та вартості дорожньо-будівельних робіт, об'єктів інтелектуальної власності, мистецтвознавчі, товарознавчі військового майна, техніки та озброєння, психологічні та ін.

До структури Київського НДІСЕ входять сім регіональних відділень: Вінницьке, Житомирське, Кропивницьке, Тернопільське, Хмельницьке, Черкаське та Чернігівське.

У структурі Одеського НДІСЕ (ОНДІСЕ) функціонують спеціалізовані лабораторії криміналістичних, автотехнічних, будівельно-технічних, фізичних та хіміко-біологічних досліджень, економічних та судово-бухгалтерських досліджень, а також математичного моделювання і автоматизації. Крім загальноприйнятих для відомства експертиз, інститут спеціалізується на проведенні судово-фоноскопичних, електро-акустичних та експертиз комп'ютерної техніки і програмних продуктів. ОНДІСЕ також підпорядковані два територіальних відділення – Миколаївське та Херсонське.

Харківський НДІСЕ (ХНДІСЕ) імені М. С. Бакаріуса – одна з провідних науково-дослідних установ. В інституті проводяться більш, як тридцять видів криміналістичних, судово-хімічних, біологічних,

фізичних, судово-автотехнічних, будівельно-технічних, товарознавчих досліджень, а також судово-бухгалтерські та інші експертизи. У ХНДІСЕ функціонує відділ теорії судової експертизи, в якому є інформаційно-обчислювальний центр, що розробляє автоматизовані банки даних, інформаційно-пошукові системи, а також спеціалізовані робочі місця для експертів. До ХНДІСЕ також відносяться Полтавське та Сумське регіональні відділення.

Дніпропетровський, Донецький та Львівський НДІСЕ проводять усі види криміналістичних експертиз, а також автотехнічні, будівельно-технічні, товарознавчі, судово-економічні та інші експертизи. Інститути обслуговують південно-західні області лівобережної частини України, східні та західні регіони. До структури цих закладів відносяться Запорізьке, Луганське (дислокується в даний час у м. Слов'янськ), Волинське та Закарпатське відділення.

Найбільшою за своєю чисельністю та завданнями, які на неї покладені, є Експертна служба МВС України. До її складу входять Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України (ДНДЕКЦ) – головна установа служби, яка здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне керівництво діяльністю служби та територіальні науково-дослідні експертно-криміналістичні центри (НДЕКЦ), які дислоковані в областях України [3].

Основним нормативно-правовим документом, що регламентує діяльність Експертної служби, є Положення про Експертну службу МВС України, затверджене наказом МВС від 03.11.2015 № 1343 (далі – Положення) [5].

Згідно з Положенням, до основних завдань служби віднесено: здійснення судово-експертної діяльності, залучення працівників до досудового розслідування та судового розгляду, сертифікаційних та інших випробувань, оцінки майна, забезпечення функціонування обліку знарядь кримінальних правопорушень, інформаційно-пошукових систем, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників як судових експертів.

Служба, відповідно до покладених на неї завдань:

- здійснює організаційно-управлінське та науково-методичне забезпечення судово-експертної діяльності, у тому числі розробляє методики проведення судових експертиз;
- проводить судову експертизу в кримінальному, виконавчому провадженні, адміністративних, цивільних та господарських справах, справах про адміністративні правопорушення за такими основними класами, як: криміналістичні, матеріалів, речовин та виробів, інженерно-технічні, економічні, товарознавчі, комп'ютерно-технічні, медико-біологічні (методом ДНК-аналізу) та інші експертизи;
- здійснює наукову та науково-технічну діяльність у галузі судової експертизи, організовує і бере участь у проведенні семінарів, «круглих столів», форумів, інших заходів;
- інші повноваження, передбачені законодавством України.

ДНДЕКЦ і НДЕКЦ діють на підставі положень, що затверджуються Міністром внутрішніх справ України.

Наступна група суб'єктів судово-експертної діяльності – державні спеціалізовані судово-медичні й судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України.

Мережу установ судово-медичної експертизи складають Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України, бюро судово-медичної експертизи управлінь охорони здоров'я обласних державних адміністрацій. До складу обласних бюро входять також міські (міст обласного підпорядкування) і районні (міжрайонні) відділення [3].

Ці заклади проводять узагальнення судово-експертної практики, атестацію судово-медичних експертів і здійснюють такі основні види судово-медичної експертизи: експертизу трупів, експертизу потерпілих та обвинувачених (живих осіб), експертизу речових доказів, застосовуючи методи судово-медичної криміналістики, гістології, імунології, токсикології, цитології, ДНК-аналізу.

Науково-методичне керівництво системою здійснює Головне бюро судово-медичної експертизи, начальник якого обіймає також посаду Головного судово-медичного експерта Міністерства охорони здоров'я України.

Основним відомчим нормативно-правовим документом, яким керуються у своїй діяльності бюро судово-медичної експертизи, є Інструкція «Про проведення судово-медичної експертизи», затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України № 6 від 17 січня 1995 р., а також окремі інструкції щодо порядку проведення судово-медичних експертиз [6].

Систему судово-психіатричних установ становлять Український науково-дослідний інститут соціальної і судової психіатрії та психології (у якому є відділ судово-психіатричних експертиз), центри судово-

психіатричних експертиз, відділення амбулаторних і стаціонарних судово-психіатричних експертиз, які є структурними підрозділами психоневрологічних (психіатричних) лікарень або диспансерів [3].

Експертизу виконує лікар – судово-психіатричний експерт одноособово або у складі амбулаторних чи стаціонарних судово-психіатричних експертних комісій. Склад комісій затверджується наказом керівника експертної установи. Основними відомчими нормативно-правовими документами щодо проведення судово-психіатричних експертиз є «Порядок проведення судово-психіатричної експертизи» та «Порядок проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи в психіатричних закладах осіб, які утримуються під вартою», затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади» № 397 від 8 жовтня 2001 р. [7].

Структура експертної служби Міністерства оборони України складається з Центру судових експертиз Міністерства оборони України та судово-медичних лабораторій оперативного командування Збройних Сил України [3]. До основних класів судових експертиз, які проводяться в експертних підрозділах Міністерства оборони України, відносяться: судово-медичні, криміналістичні та автотехнічні. У своїй діяльності експертні підрозділи відомства керуються «Інструкцією з організації судової експертизи у Збройних Силах України», «Положенням про Центр судових експертиз Міністерства оборони України» та «Положенням про судово-медичні лабораторії оперативного командування Збройних Сил України».

До системи експертних установ Служби безпеки України належать: Експертно-криміналістична служба Центрального Управління Служби безпеки України та експертно-криміналістичні групи в регіональних органах [3]. До основних класів судових експертиз, які проводять підрозділи, відносяться: криміналістичні, експертизи спеціальних технічних засобів негласного одержання інформації, судово-біологічні, вибухово-технічні, експертизи з питань збереження державної таємниці (відомчі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність експертних підрозділів Служби безпеки України – не наводяться).

Одним з основних завдань експертних підрозділів Державної прикордонної служби є проведення криміналістичних експертиз паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетину державного кордону України. Особливої актуальності такі експертизи набули у зв'язку із анексією Крима, окупацією частини території Донецької та Луганської областей та введенням у 2017 р. безвізового режиму з країнами Євросоюзу та іншими державами світу [3].

Проведений аналіз структури та завдань судово-експертних установ України свідчить про суттєві зміни, що відбуваються в їх діяльності. З'являються нові класи, роди та види судових експертиз, впроваджуються сучасні методи та методики експертних досліджень. В експертних установах Міністерства юстиції та МВС України активно відбувається процес акредитації лабораторій за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025:2006. Лише за останній час в їх структурі з'явилися такі підрозділи, як: організації наукової та міжнародної діяльності, контролю якості та метрологічного забезпечення, охорони праці та ін.

Відбуваються зміни щодо тлумачення самого поняття «судово-експертна діяльність», яке часто ототожнювали виключно із проведенням експертиз. Однак це поняття набагато ширше, а тому Закон України «Про судову експертизу», як справедливо зазначає Н. І. Клименко, доцільно було б назвати Законом України «Про судово-експертну діяльність» [8], привести його у відповідність до норм КПК України.

На думку автора, окремі норми КПК України, які стосуються прав та обов'язків учасників кримінального процесу, порядку призначення та проведення судових експертиз, також потребують певних змін та доповнень, зокрема щодо:

– розширення процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, захисника при призначенні та проведенні судової експертизи. Це дозволить більш повно та об'єктивно реалізувати принцип змагальності кримінального процесу;

– використання у кримінальному процесі України висновків експертиз, проведених іноземними експертами, які мають необхідні знання та кваліфікацію з досліджуваних питань.

Враховуючи важливу роль керівника експертної установи, доцільно доповнити КПК України статтею, яка б регламентувала його права та обов'язки, право ознайомлюватись з матеріалами експертизи, контролювати своєчасність та якість її проведення судовим експертом.

Також необхідно розглянути питання щодо можливостей підготовки у провідних вищих учбових закладах України студентів за спеціальністю «Судова експертиза» з різних галузей знань юридичних, технічних та природничих наук.

Висновки. По-перше, судово-експертні установи в Україні є динамічною системою, яка в залежності від вимог суспільства та потреб органів досудового розслідування та суду постійно розвивається і вдосконалюється, забезпечуючи верховенство закону, конституційних прав і свобод людини.

По-друге, необхідність прийняття змін до законодавчих актів викликана потребою посилення державного та громадського контролю за діяльністю судово-експертних установ, спонукання експертів до добросовісності, підвищення своєї кваліфікації, дотримання встановлених методик при проведенні судових експертиз, висновки яких є джерелом доказів у кримінальному процесі.

По-третє, зазначені зауваження та пропозиції дозволять більш ефективно спрямувати практичну діяльність судово-експертних установ в Україні щодо підвищення якості проведення судових експертиз, а також удосконалення всієї судово-експертної діяльності в Україні.

По-четверте, у статті акцентовано увагу лише на окремих аспектах удосконалення судово-експертної діяльності. Відображені проблеми залишаються актуальними і потребують подальших досліджень з урахуванням практичного досвіду науковців та фахівців у галузі правознавства та судової експертизи.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про судову експертизу»: прийнятий 25 лют. 1994 року № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – С. 232.
2. Закон України «Про внесення змін до Закону України Про судову експертизу»: прийнятий 9 вер. 2004 року № 1992-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – С. 14.
3. Сайт Міністерства юстиції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://minjust.gov.ua/m/Str_46804.
4. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» від 8 січ. 1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 31.07.2015 № 1915/15) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.
5. Наказ МВС України «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України» від 3 лист. 2015 № 1343 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.
6. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про проведення судово-медичної експертизи» від 17 січ. 1995 № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0254-95>.
7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових документів з окремих питань щодо застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які страждають на психічні розлади» від 8 жов. 2001 № 397 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0215-02.z0219-02.z0218-02>.
8. Клименко Н. І. Судова експертологія : навч. посіб. / Н.І. Клименко. – К. : ВД «Ін Юре», 2007. – 528 с.

References

1. Zakon Ukrainy Pro sudovu ekspertyzu : pryiniaty 24 liut. 1994 roku № 4038-XII [Law of Ukraine on innovative activity from february 24 1994, № 4038-XII]. (1994). Vidomosti Verhovnoi rady Ukrainy - Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 28 p. 232 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do zakony pro sudovu ekspertyzu : pryiniaty 9 sep. 2004 , № 1992-IV [Law of Ukraine on innovative activity from september 9 2004, № 1992-IV]. (2005). Vidomosti Verhovnoi rady Ukrainy - Information from the Verkhovna Rada of Ukraine, 1 p. 14 [in Ukrainian].
3. Sait Ministerstva iustitsii Ukrainy [website of the Ministry of Justice of Ukraine]. minjust.gov.ua/m/Str_46804. Retrieved from http://minjust.gov.ua/m/Str_46804.
4. Nakaz Ministerstva iustitsii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naykovo-metodychni rekomendatsii z pytan pidgotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen»: vid 8 sich. 1998 № 53/5 [Order of the Ministry of justice of Ukraine «On approval of the Instruction on the appointment and execution of forensic expertise and expert investigations and Scientific and methodological recommendations on the Issues of the preparation and appointment of forensic expertise and expert investigations»: from Jan. 8, 1998 No. 53/5]. [zakon2.rada.gov.ua](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98) Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

5. *Nakaz Ministerstva vnutrishnih sprav Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ekspertnu sluzhbu Ministerstva vnutrishnih sprav Ukrainy»*: vid 3 lys.2015 № 1343 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine «On approval of the Regulation on the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine» from nov. 3, 2015 No. 1343 J. zakon. rada. gov. ua Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>, - p.p. 2-3.
6. *Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii pro provedennia sudovo-medychnoi ekspertyzu»* vid 17 sich.1995 № 6 [Order of the Ministry of Health of Ukraine «On Approval of the Instruction on the Forensic Medical Examination» dated January 17. 1995 No. 6]. zakon. rada. gov. ua Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0254-95>.
7. *Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy «Pro zatverdzhennia normatyvno-pravovykh dokumentiv z okremykh pytan shchodo zastosuvannia prymusovykh zakhodiv medychnogo kharakteru do osib, Yaki strazhdaiut na psykhhichni rozlady»* vid 8 zhov.2001 № 397 [Order of the Ministry of Health of Ukraine «On Approval of Regulatory and Legal Documents on Certain Issues Concerning the Use of Coercive Measures for the Treatment of Persons Afflicted with Mental Disorders» of October 8, 2001 No.397]. zakon. rada. gov. ua Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0215-02>. [z0219-02](http://zakon.rada.gov.ua/go/z0219-02). [z0218-02](http://zakon.rada.gov.ua/go/z0218-02).
8. *Klymenko, N.I. (2007). Sudova ekspertologiya [Forensic Expertise]. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].*

Стаття надійшла до редакції 24.01.2018.